

ŽINIASKLAIDA IR KOMUNIKACIJA

Europinė dimensija Lietuvos referendumų kampanijose

Aušrinė Jurgelionytė

Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto
Politologijos katedros doktorantė
Vytautas Magnus University,
Faculty of Political Sciences and Diplomacy,
Doctoral Student
Gedimino g. 44, LT-44240 Kaunas
El. paštas: a.jurgelionyte@pmdf.vdu.lt

Lietuvos referendumų praktika XXI a. vienaip ar kitaip susijusi su europine dimensija. Ji apima keturis referendumus: 2003 m. – dėl narystės Europos Sąjungoje (ES); 2008 m. – dėl Ignalinos atominės elektrinės darbo pratęsimo, 2012 m. – dėl naujos atominės elektrinės statybos, 2014 m. – dėl ES sutartyje numatyto žemės pardavimo užsieniečiams. Taigi šio darbo tyrimo objektas – šie keturi referendumi. O pagrindiniu tikslu keliamas siekis – per kampanijose dažniausiai naudojamus lozungus išskirti europinės dimensijos raišką bei pobūdį. Tam bus pasitelkti dokumentų, pirminių ir antrinių šaltinių analizės ir diskursyviame institucionalizmui būdingas lozungų įrankis. Analizė atliekama įvertinant struktūrinę aplinką bei jos specifiką, veikėjų pozicijas, jų kaitą bei rekonstruojant žiniasklaidoje dominavusius kampanijos lozungus kaip geriausiai iliustruojančius vykusią kaitą.

Pagrindiniai žodžiai: referendumi, Lietuva, kampanijos, lozungai, veikėjai

Įvadas

Lietuvoje per dvidešimt penkerius Nepriklausomybės metus susiformavo tam tikra referendumų, kaip proceso ir kaip įrankio, inicijavimo bei organizavimo praktika, nors jie ir nėra privalomas sprendimų priėmimo mechanizmas. Pagal Lietuvos Respublikoje galiojančius įstatymus, referendumi gali būti rengiami privalomieji ir konsultaciniai (patariamieji) (Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas). Privalomasis referendumas laikomas įvykusiu, jeigu jame dalyvavo daugiau kaip pusė piliečių, turinčių rinkimų teisę ir įrašytų į rinkėjų

sąrašus (Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas). Konsultaciniam (patariamajam) referendumui galioja ta pati norma, tačiau pabrėžiant, jog tuo atveju, kai konsultaciniam (patariamajame) referendume dalyvavo daugiau kaip pusė piliečių ir konkretaus sprendimo priėmimui pritarė ne mažiau kaip pusė jame dalyvavusių piliečių, sprendimas yra laikomas priimtu. Tuo atveju, kai referendume dalyvavo mažiau piliečių, negu numatyta įstatyme, referendumas laikomas neįvykusiu, o į jo metu pareikštą piliečių nuomonę gali būti atsižvelgiama Seime svarstant įstatymų ir kitų teisės aktų pro-

1 lentelė. *Referendumai Lietuvoje (nuo 1991 m. iki 2014 09 01)*

Nr	Data	Referendumo pavadinimas	Dalyvavo, proc.	Atsakiusių „taip“, procentas		Atsakiusių „ne“ procentas		Pastabos
				nuo bendro rinkėjų skaičiaus	nuo dalyvavusiųjų	nuo bendro rinkėjų skaičiaus	nuo dalyvavusiųjų	
1.	1991 02 09	Gyventojų visuotinė apklausa dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės	84,74	76,46	90,24	5,54	6,54	Referendumo nuostata priimta
2.	1992 05 23	Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atstatymo	59,18	40,99	69,27	15,13	25,57	Referendumo nuostata nepriimta
3.	1992 06 14	Dėl buvusios SSRS kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 m. ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo	76,05	68,95	90,67	5,51	7,25	Referendumo nuostata priimta
4.	1992 10 25	Priimti Lietuvos Respublikos Konstituciją	75,26	56,75	75,42	15,78	20,98	Referendumo nuostata priimta
5.	1994 08 27	Priimti Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl neteisėto privatizavimo, nuvertintų indėlių ir akcijų bei pažeistos teisėsaugos“*	36,89	30,85	83,63	3,81	10,34	Referendumas neįvyko, nuostatos nepriimtos
6.	1996 10 20	Priimti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55, 57, 131 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą**	52,11	33,86	65,00	9,18	17,63	Referendumo nuostata nepriimta
7.	1996 10 20	„Ar kompensuoti gyventojų indėlius teisingai privatizuojant valstybės turtą“	52,46	38,97	74,31	10,01	19,10	Referendumo nuostata nepriimta
8.	1996 11 10	Priimti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio papildymo įstatymą	39,73	17,24	43,41	15,91	40,05	Referendumas neįvyko, nuostatos nepriimtos
9.	2003 05 10-11	Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje	63,37	57,00	89,95	5,59	8,82	Referendumas įvyko, nuostata priimta
10.	2008 10 12	Pritariu, kad Ignalinos atominės elektrinės darbas būtų pratęstas iki techniškai saugių terminų, bet ne ilgiau, negu kol bus pastatyta nauja atominė elektrinė	48,43		88,58		8,33	Referendumas neįvyko, nuostatos nepriimtos
11.	2012 10 14	Pritariu naujos atominės elektrinės statybai Lietuvos Respublikoje	52,58		34,09		62,68	Referendumo nuostata nepriimta
12.	2014 06 29	Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 straipsnių pakeitimo	14,98	10,60	70,77	3,95	26,40	Referendumas neįvyko, nuostatos nepriimtos

* Referendume buvo balsuota dėl 8 nuostatų. Duomenys pateikiami pagal 1 nuostatą, balsavimo rezultatai dėl kitų nuostatų skiriasi mažai.

** Referendume buvo balsuota dėl 3 nuostatų. Duomenys pateikiami pagal 1 nuostatą, balsavimo rezultatai dėl kitų nuostatų skiriasi mažai.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos duomenis. Prieiga per internetą: <http://www.vrk.lt/ankstesni> [žiūrėta 2015 m. vasario 3 d.]

jektus (Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas).

Nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvoje galima fiksuoti kelias referendumų bangas, tačiau beveik nenutrūkstamai būta nemažai jų iniciatyvų (Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija). Kai kuriuose referendumuose balsavimui buvo pateiktos net kelios nuostatos. Iš visų jų keturi buvo laikomi neįvykusiais dėl mažo dalyvių skaičiaus, teiktos nuostatos priimtos nebuvo. Keturiuose referendumuose nuostatos buvo priimtos absoliučiai daugumai balsavusiųjų pasisakius teigiamai, o dar keturiuose, nors referendumui ir įvykus, nuostata atmesta.

Kaip jau minėta, tik keturiuose Lietuvoje vykusiuose referendumuose buvo pritarta iškeltai nuostatai. Galima išžiūrėti, jog visi jie turėjo „tolydų“ struktūrinį vertybinį kontekstą: 1991 m. plebiscitas, t. y. gyventojų visuotinė apklausa dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės, 1992 m. – dėl buvusios SSRS kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo, tais pat metais – dėl Konstitucijos priėmimo ir 2003 m. – dėl Lietuvos Respublikos narystės ES. Visi šie referendumai vyko ir esant visiškam elito sutarimui (Mažylis, 2004).

1994–1996 m. laikotarpis pažėrė nemažai neįvykusių arba atmestų nuostatų referendumų, kur žmonės ir neįtūtė tokios stiprios vertybinės būtinybės, ir buvo pasimėtę, suplakus į vieną net po keletą klausimų, galbūt pavargę nuo balsavimų ar nusivylę.

Trečioji savotiška referendumų banga jau persikėlė į XXI a., kur visi referendumai vienaip ar kitaip buvo susiję su europine dimensija. Visiškai tiesiogiai – 2003 m. referendumas dėl Lietuvos Respublikos

narystės ES. Stojimo įsipareigojimų trikdomas, todėl ne visada laikomas net validžiu 2008 m. referendumas dėl Ignalinos atominės elektrinės (IAE) darbo pratęsimo. Tarsi tiesiogiai nesusijęs, bet galimas laikyti 2008-ųjų referendumo gilumine temine tąsa 2012 m. konsultacinis (patariamasis) referendumas dėl naujos atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje. Ir jau 2014 m. piliečių iniciatyva surengtas referendumas dėl trijų Konstitucijos nuostatų pakeitimo, iš kurių viena ir bene labiausiai garsinta nuostata dėl ES sutartyje numatyto žemės pardavimo užsieniečiams.

Dar XX a. pabaigoje Lietuvos strateginiu tikslu tapęs siekis įstoti į Europos Sąjungą (ES) nubrėžė ir tam tikrą šalies geopolitinę kryptį. Taip Europa lietuvių sąmonėje vis dažniau buvo tapatinama su laisvės, demokratijos, Vakarų krypties idėjomis, o kartu savotiška priešprieša Rytams.

Taigi šio darbo tyrimo objektas – XXI a. Lietuvoje vykę referendumai (keturi naujaisi atvejai) ir būtent europinė dimensija jų kampanijose. O pagrindiniu tikslu keliamas siekis – per kampanijose dažniausiai naudojamus lozungus išskirti tos europinės dimensijos raišką bei pobūdį.

Tam bus pasitelkti dokumentų, pirminių ir antrinių šaltinių analizės ir jau minėtas diskursyviniam institucionalizmui būdingas lozungų įrankis. Remiantis literatūroje apibrėžiamais įvairiais diskursyviniais devizais (Carvalho, 2000; Schmidt, 2010) – naratyvais, lozungais, mitais, kolektyvine atmintimi, skriptais ir pan., atsirenkamas tik vienas, pasirinkimą grindžiant dar ir tuo, kad referendumų kampanijoms labai būdinga būtent lozungų stilistika – lozungai traktuojami kaip praktiniai kampanijos instrumentai. Taip į Lietuvos referendumų tyrimų lauką bandomas įvesti menkai dar

tokiame kontekste tenaudojamas naujasis institucionalizmas, ypač dar naujesnė jo atšaka – diskursyvinis institucionalizmas. Analizė atliekama įvertinant struktūrinę aplinką bei jos specifika, veikėjų pozicijas, jų kaitą bei rekonstruojant žiniasklaidoje dominavusius kampanijos lozungus kaip geriausiai iliustruojančius vykusią kaitą.

Apskritai referendumai ir jų europinė dimensija – plačiai įvairių autorių analizuojamas klausimas, nes jie Europoje, ypač Europos Sąjungoje, pasitelkiami priklausomai nuo valstybės vidinės politinės kultūros, istorinės patirties, įstatymų bazės ir pan. Egzistuoja tokios valstybės, pavyzdžiui, Airija, kuriose privaloma organizuoti referendumą bet kuriuo ES sutarties pakeitimo klausimu. Panašiai dažną referendumų praktiką turi ir Danija. Prancūzija pagal savo konstitucinę tvarką gali apsispręsti, kokiems klausimams reikia visuotinio pritarimo referendumu, o kam pakanka piliečių deleguotos valdžios sprendimų. Nyderlandai ar Ispanija vieninteliuos referendumus buvo sugalvoję organizuoti Sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimo atveju. Lygiai taip pat yra valstybių narių (pvz., Belgija), kurios neturi jokios referendumų praktikos. Daugiausia su europiniais klausimais susijusių referendumų vyko Šveicarijoje, kuri turi specifinę referendumų organizavimo patirtį ir dažnai sprendžia klausimus dėl dvišalių sutarčių (Wimmel, 2014, p. 35).

Iš lietuvių autorių tiesioginės demokratijos temai ir konkrečiai referendumų procesams, jų teorizavimui per konkrečios šalies patirtis daugiausia dėmesio skiria Krupavičius (2004, 2008), Vitkus (2002), Mažylis (2004, 2005). O ir šis darbas – tai ilgalaikio gilinimosi į referendumų praktiką Lietuvoje tąsa (Mažylis, Jurgelionytė, 2012; Jurgelionytė, 2010, 2014 a, 2014 b).

Teorinės prieigos referendumų kampanijų analizei

Akademinėje literatūroje referendumų procesų analizei dažniausiai pasitelkiama racionalistinė tyrimo logika, kur priklausomą kintamąjį (galutinį sprendimą referendume) lemia nepriklausomi kintamieji. Daugiausia tokių darbų yra susijusių su pavienius referendumų atvejus kaip objektus nagrinėjančiais autoriais, tačiau yra ir apibendrintai teorizuojančiųjų referendumus ar besiimančiųjų būtent su europine tematika susijusių referendumų analizės (Hug, König, 2002; Setälä, 2006; Hobolt, 2006; Pollack, 2007; Closa, 2007; Semetko, 2004; Garry, Marsh, Sinnott 2005; Goldstein, Ridout 2002 ir kt.). Visgi, nagrinėjant ne individų, o institucijų kaip veikėjų elgesį ir to elgesio galimą įtaką individams, tikslinga politines kampanijas tyrinėti ir kaip politinės komunikacijos lauką, kuri formuoja institucinio lygmens veikėjai (vyriausybės, partijos, interesų grupės). Viena tokių, galinčių bandyti paaiškinti, kas vyksta tame politinės komunikacijos lauke prieš referendumą, – tai naujasis institucionalizmas. Jam (Immergut, 1998) pasaulis susijęs per ekonominius ryšius, realizuojamus organizacijose ir institucijose, o būtent tai yra vyriausybių sprendimų pagrindas. Neoinstitucionalistų požiūriu, veiksmas yra logiškas, kai pažinimo rėmai ir normos daro įtaką tapatybei ir jausmui, kas turi būti padaryta. Todėl ir atsakymai į įvairius klausimus, susijusius su elgsena, priklauso labiau nuo situacijos interpretavimo nei tik gryno instrumentinio apskaičiavimo (Hall, Taylor, 1996). Tokiu atveju politinė ir normatyvinė aplinka sudaro sąlygas pasirinkimams, kurie formuojasi (ar yra formuojami) būtent politinės kampanijos metu.

Tiesa, naujajam institucionalizmui institucijos nėra tik neutralūs mechanizmai,

tarnaujantys politikos kūrėjų tikslams, o geba keisti tuos tikslus ir strategijas jiems pasiekti (Eilstrup-Sangiovanni, 2006; Pollack, 2001). Šiame darbe institucijos traktuojamos, kaip siūlo North (2003): „jos gali būti ir formalios, ir neformalios; mane domina tiek formalūs apribojimai – taisyklės, kurias žmonės nustato sąmoningai, tiek neformalūs apribojimai, pavyzdžiui, papročiai bei elgesio normos.“ Pasak Steinmo (2001), institucijos struktūroja politiką, nes apibrėžia, kas gali dalyvauti tam tikrame politiniame procese, formuoja įvairių veikėjų politines strategijas ir turi įtakos tų veikėjų įsitikinimams dėl jų preferencijų. Politiniai ir administraciniai veikėjai veikia ribotai racionaliai, nors jie siekia sau naudingų tikslų, tačiau neturi visos reikalingos informacijos, kad galėtų priimti optimalius sprendimus. Institucijos gali lemti ir formuoti veikėjų interesus, preferencijas, prioritetus ir tapatybes. Institucijos gali keisti ir politikos formuotojų lūkesčius. Tokios yra bendros institucionalizmo prielaidos, kurios gali būti reikšmingos referendumų tyrimams, tačiau pati naujojo institucionalizmo teorija nėra vientisa.

Naujasis institucionalizmas dažniausiai skirstomas į racionalaus pasirinkimo, sociologinį, istorinį ir diskursyvinį. Kiekvienas teigia institucijų reikšmę procesams, tačiau skirtingai aiškina, kaip ir kodėl institucijų įtaka pasireiškia (Eilstrup-Sangiovanni, 2006). Laikui bėgant trims pirmiesiems nesugebant paaiškinti kai kurios realybės (kartu – ir referendumų), diskursų prielaidų, apie 2008 metus naujojo institucionalizmo akademinį tyrimų lauką išplečiamas diskursyvinis institucionalizmas. Jis imasi aiškinti „pokyčių politiką“, t. y. idėjas, sutelkiančias veiksmui įtikinėjimo galią politiniuose debatuose, demokratinę legitimaciją, politinių interesų ir vertės perkainojimą ar

istorijos ir kultūros dinamišką kaitą. Visa tai buvo susipynę anuose institucionalizmuose, tačiau pasiūlyta vietoj galimybės išskirti idėjas ir diskursą aiškinti per racionalius interesus, „kelio priklausomybę“, istoriją ar kultūrinius rėmus. Beje, kai diskursyvinis institucionalizmas susiduria su trimis senaisiais, jis linkęs naudotis jų rezultatais kaip pamatine informacija (Schmidt, 2010). Vertinant tiesioginės demokratijos sprendimus (Schünemann, 2013), siūloma atsižvelgti į tai, jog atskiri veikėjai nepajėgūs nulemti galutinio pokyčio – tam reikia daugiau dedamųjų, tam tikro sąlygų konteksto.

Giliau įvertinus pirmiau minėtai prieigai būdingą analizės logiką, nors ir nedažnai taikomą referendumų tyrimų laukui (Seidendorf, 2006; Morel, 2007; Sinnott, Elkins, 2010), pasirodė tikslinga pabandyti pritaikyti ją su europine dimensija siejamos politinėms referendumų kampanijoms Lietuvoje. Tam buvo būtina įvertinti kiekvieną atvejį atskirai kontekstinėje aplinkoje (šiuo atveju – komunikacinėje erdvėje), kur politikai komunikuoja su potencialiu elektoratu per žiniasklaidą ir panašias priemones (McNair, 1999). Apskritai politinės komunikacijos procesas gali veikti principu iš viršaus į apačią, t. y. nuo valdančiųjų link piliečių, gali veikti ir horizontaliai, t. y. tarp atskirų politikos veikėjų, taip pat gali veikti ir iš apačios į viršų, t. y. visuomenės nuomonė gali formuoti valdančiųjų pozicijas (Norris, 2001). Visi šie principai galimi ir kampanijose prieš referendumą. Tyrinėjant pastarąsias ir bandant suvokti jų dinamiką, komunikaciją, labai svarbu išskirti ir įvertinti politinėje arenoje veikiančius suinteresuotuosius (angl. *stakeholders*) (De Vreese, 2004). Tai veikėjai, politinės kampanijos dalyviai (vyriausybė, partijos, interesų grupės), kurie pačias kampanijas laiko būtina (neretai ir pirmine) sėkmingo

dalyvavimo sąlyga. Tad ir tolesnėje atvejų analizėje atitinkamai bus skiriama dėmesio būtent veikėjų išskyrimui ir įvardijimui.

Grįžtant prie literatūroje apibrėžiamų įvairių diskursyvinių devizų (Carvalho, 2000; Schmidt, 2010) – naratyvų, lozungų, mitų, kolektyvinės atminties, skriptų ir pan. – tolesniam politinių kampanijų referendumuose tyrimui pagrindiniu analizės vienetu pasirenkami lozungai. Tokį pasirinkimą lėmė referendumų kampanijoms labai būdinga būtent lozunginė stilistika, t. y. lozungai, kaip praktiniai kampanijos instrumentai. Pastarųjų atrankai stengiasi naudoti kiek įmanoma vienodus principus: atrankai pasirinkti stebėti didžiausių internetinių žiniasklaidos portalų archyvai. Lozungų galutinėse lentelėse (2, 3, 4, 5 lentelės) bus atrinktos būdingiausios, dažniausiai pasitaikančios formuluotės. Žiniasklaidos kanalų plačia aprėptimi siekta parodyti, jog tam tikri lozungai buvo masiniai, atsikartojantys skirtinguose straipsniuose ir galintys pasiekti skirtingą auditoriją, naudojami plačiam visuomenės poveikiui. Tad tiriamuoju atveju bus išskirti abiejų stovyklų (TAIP ir NE) ryškiausi lozungai ir ieškoma dėsningumų, atsikartojimų, europinę dimensiją galėjusių fiksuoti akcentų, o naratyvų, mitų, skriptų analizė pasitelkiama tik kaip šalutinis instrumentas. Tad būtent kampanijų lozungų analizė, tikimasi, padės išskirti, užfiksuoti diskursų (per)kūrimą, veikėjus kintančioje struktūrinėje aplinkoje, kas savo ruožtu turėtų leisti įvertinti diskursyvinio institucionalizmo prieigos aktualumą referendumų tyrimams.

Referendumo dėl stojimo į ES kampanijos analizė

Faktai. Kaip jau minėta, 2003 m. referendumas pasižymėjo visišku elito sutarimu ir bendromis pastangomis norimam rezultatui pasiekti. Akivaizdus rezultatas –

vykęs ir įvykęs referendumas, pagrindinė nuostata priimta: 63,3 proc. aktyvumas, 91,04 proc. – TAIP ir 8,96 proc. – NE (Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija). Tąsyk pirmą ir iki šiol vienintelį kartą referendumas organizuotas dvi dienas, pasitelkiant net tam tikras vadinamąsias rinkotyros priemones (Mažylis, Unikaitė, 2008).

Kampanijos veikėjai. Kviečiant Lietuvos piliečius apsispręsti dėl ES esmine kliūtimi buvo laikoma ne pats sprendimas, o reikalingo piliečių dalyvavimo barjero perkopimas (50 proc. +1). Iš anksto beveik neabejota, kad tai įveikus referendumas baigsis pritarimu.

Aukščiausi šalies vadovai (tuometinis prezidentas Rolandas Paksas, buvę prezidentai Algirdas Mykolas Brazauskas ir Valdas Adamkus, tuometinis Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas), vyriausybė ir pagrindinės partijos (nepaisant keleto atskirų parlamentarų ar menkai palaikomų marginalinių grupių) nuo pat referendumo paskelbimo demonstravo visišką sutarimą (Mažylis, Unikaitė, 2003). Tiesa, oficialiai dar iki kampanijos išibėgėjimo dvi mažosios parlamento partijos – Valstiečių ir Naujosios demokratijos partija (VNDP), bei Lietuvos centro sąjunga (LCS) (atitinkamai 7 ir 3 vietos parlamente) – stebint jų pasisakymus žiniasklaidoje ar susitikimuose su gyventojais reikšdavo daugiau kritikos būsimai narystei. Visgi reikia pabrėžti, kad tokios pozicijos laikėsi ne visa partija, o tik tam tikras koalicinis jos sparnas: VNDP sudedamoji dalis – Valstiečių partija – ir LCS atskilusieji (nenorėję per mėnesį po referendumo jungtis su Lietuvos liberalų sąjunga), vadovaujami Romualdo Ozolo. Vis dėlto abiejų šių blokų oficiali pozicija prieš referendumą sušvelnėjo (Valstiečių partijos dėl koalicijos partnerės Naujosios demokra-

tijos įtakos, o LCS – dėl minėto artėjančio susijungimo bei įvykusio atskilimo).

Iki referendumo likus dar pusmečiui buvo galima fiksuoti didesnę nuomonių išsiskaidymą ir tarp atskirų visuomenės segmentų, dažniausiai – tarp ypač neigiamai nusiteikusių kaimo gyventojų (pvz., smulkūs „pieno pardavėjai“), kurie visgi sudarė nemažą balsuojančiųjų dalį ir todėl galėjo turėti palyginti didelį svorį galutiniam rezultatui. Beje, todėl į agitaciją daugiausia įsitraukė bei pritarti šalies integracijai skatino ir apskritai nuo politikos atkūrus nepriklausomybę pasišalinusi Katalikų bažnyčia. Jos, kaip institucijos, tuometiniai reitingai buvo vieni didžiausių, o jos atstovų – kunigų – autoritetas, ypač provincijoje, tikėtina, turėjo įtakos nemažos Lietuvos piliečių dalies galutiniam apsisprendimui.

Kampanijos agitacinis fonas. Tokia kone vienpusė agitacija sudarė sąlygas, kad beveik per visą laikotarpį iki referendumo partijos bendrai ir dauguma jų narių atskirai daug kalbėjo Lietuvos žmonėms apie tai, kiek ir kokių gėrybių suteiks buvimas ES (Mažylis, Unikaitė, 2003). Varginga NE kampanija kartais išskeldavo suvereniteto ar nelygių sąlygų ES argumentus, truputį pagąsdindavo nepopuliariais sprendimais, kurių „Europos Sąjunga reikalauja“. Beje, pastarasis motyvas derybų dėl stojimo lai-

kotarpiau buvo dažnai kartojamas valdžios atstovų, siekiančių pateisinti savo sprendimus, ką vėliau tie patys atstovai sėkmingai ir slopino.

Akivaizdus kampanijos TAIP dominavimas viešajame diskurse matomas net tipinių kampanijos lozungų kiekybiniu aspektu. Vyraujanti tema – idėjinis vertybinis Europos ir Vakarų pasirinkimas, papildomas tam tikrais racionalistiniais motyvais (galimybės, investicijos), bet daigiausia apeliuojantis į jausmą. Kampanija NE iš esmės europėjimo argumentui nepriešpriešino Rytų, kaip intuityviai buvo galima tikėtis, o nebent tik užslėptąjį nacionalizmą (ES – tarsi ribojimas). Taigi apskritai tuometėje Lietuvos visuomenėje europinė dimensija buvo stipri, dominuojanti.

Referendumo dėl IAE eksploatavimo nutraukimo kampanijos analizė

Faktai. 2003 metų referendumo paskelbimas nekėlė jokių klausimų, o 2008-aisiais iki to eita ilgai, tam tikrais etapais. 2008 m. pradžioje referendumo dėl IAE veiklos pratęsimo iniciatyvinė grupė surinko vos šeštadalį piliečių parašų, reikalingų, kad būtų surengtas referendumas dėl IAE veiklos pratęsimo po 2010-ųjų, ir tokia iniciatyva nepavyko. Tačiau Seimo (LRS)

2 lentelė. *Tipiniai kampanijos dėl stojimo į ES lozungai (2003 m.)*

<i>Kampanijos TAIP</i>	<i>Kampanijos NE</i>
Būkime europiečiais	Europa reikalauja reformų / nepopuliarių sprendimų
Jauskimės europiečiais	Tai tik dar viena Sąjunga
Rinkimės Vakarus	
NE sovietizmo dominavimui	
Tolyn nuo pavojingų imperijų	
Sulauksime milijoninių investicijų ir paramos (ypač žemės ūkiui)	
Naujos galimybės	

Šaltiniai: Sudaryta autorės, remiantis 2003 m. referendumo dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje agitacinių laidų įrašais (Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija).

Liberalų ir centro sąjungos (LiCS) frakcija surinko parašus, leidžiančius LRS inicijuoti referendumą dėl IAE darbo pratęsimo. Taip metų viduryje buvo nuspręsta paskelbti konsultacinį (patariamąjį) referendumą dėl IAE darbo pratęsimo iki techniškai saugių terminų, bet ne ilgiau, negu bus pastatyta nauja atominė elektrinė.

2008 m. konsultacinis referendumas dėl IAE darbo pratęsimo formalios politinės logikos požiūriu atrodė gana dviprasmiškai. LRS inicijavo konsultacijas su tauta dėl nuostatos Lietuvos tarptautinėje sutartyje atšaukimo. Remiantis ja, teisinių IAE darbo pratęsimo variantų nieko nekeičiant nebuvo. Be to, tokios sutartys negali būti keičiamos vienašališkai – tai sudėtingas tarptautinis procesas, liečiantis visas ES nares. Kartu šis atvejis verčia prisiminti tam tikrą sisteminių – manipuliacinį – referendumo kaip tiesioginės demokratijos instrumento pobūdį (Mažylis, 2005). Referendumas vyko kartu su LRS rinkimais. Rinkimai įvyko, o referendumas paskelbtas neįvykusių – trūko vos kelių procentų iki privalomos aktyvumo ribos (48,43 proc. aktyvumas). Už IAE visišką sustabdymą pasisakė 91,07 proc. referendumo dalyvių. Tai absoliuti dauguma referendume dalyvavusių Lietuvos gyventojų. Balsavusiųjų prieš skaičius nesiekė 9 proc. (Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija).

Kampanijos veikėjai. Nepaisant įstatymo užtikrinamų agitacijos galimybių, kampanija buvo vangi ir tyli, ją gerokai užgožė kartu vykstanti LRS rinkimų kampanija ir kiti foniniai klausimai. Ir tik oficialiosios kampanijos, sutampančios su eilinių LRS rinkimų kampanija, laikotarpiu visuomenė kiek daugiau girdėjo vieną ar kitą – kone tik „privalomu“, pagal VRK skirtu laiku – pasisakymą referendumo klausimu. Todėl ir bendrų debatų prieš

rinkimus kontekste referendumas dėl IAE sudarė palyginti nesvarbią dalį.

Nebuvo ne tik aiškaus politinių partijų lyderių sutarimo, bet netgi buvo sunku suvokti jų poziciją arba ji neprognozuotai keitėsi. Politinės partijos – to meto reitingų lyderiai Tėvynės Sąjunga (TS), kaip ir antra pagal svarbą Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP), to meto Seime dar tebeadvokaujanti mažumos vyriausybei, – lyg ir palaikė idėją, bet kartu patys vengė akcentuoti referendumo svarbos ar reikšmės. Greičiau atvirkščiai – būsimosios sinchronizuotų su referendumu rinkimų nugalėtojos lyderis, TS-LKD pirmininkas Andrius Kubilius skleidė skeptišką nusiteikimą dėl pačios referendumo organizavimo idėjos, vadino tai žmonių mulkinimu bei socialdemokratų neveiklumo priedanga, nors ir paremti teiginių NE atvirai taip pat nesiūlė. Tuometinis premjeras Gediminas Kirkilas, paklaustas žurnalistų, pasisakydavo už, tačiau atvirai taip pat neagitavo. Todėl iš esmės nors ir buvo galima atskirais epizodais žiniasklaidoje pastebėti, jog socialdemokratai referendumą rėmė, tačiau tuo metu visuomenėje jau kaupėsi apsisprendimas neremti jų lyderio Gedimino Kirkilo ir jo vyriausybės narių (LSDP populiarumas krito, ką parodė ir rinkimų rezultatai) (Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija). Panašiai atsargiai laikėsi ir dar viena parlamentinė grupė – liberalai. Nors patys buvo pirmojo parašų rinkimo iniciatoriai, tačiau vėliau aktyviai idėjos taip pat nerėmė. Dalies politikų neapsisprendimą papildė ir švelnios kritikos noras. Svarstyтина prielaida, kad kai kurios partijos – visų pirma nušalintojo Prezidento Rolando Pakso vadovaujama „Tvarka ir teisingumas“ – laidė kritikos strėles ES institucijų adresu. Tačiau net ir jie tarsi buvo priversti įtikinėti, kad paties referendumo iniciatyva prasminga. Ir tik paskutinėmis

dienomis prieš pat referendumą aukščiausieji šalies politikai ėmė agituoti už IAE darbo pratęsimą. Iki to meto apie referendumo svarbą pasirodydavo pavieniai pasisakymai. Vienas valstybės lyderių – Prezidentas Valdas Adamkus, ilgą laiką kalbėjęs, kad šis referendumas yra žmonių kvailinimas, o eventualaus referendumo atveju jis, kaip pilietis, savo biuletenį sugadintų, netikėtai paragino balsuoti už IAE darbo pratęsimą. Iš kitos pusės, naujos politinės jėgos vadovas Arūnas Valinskas kritikavo pačią būtent tokio referendumo idėją. Kritiškų veikėjų buvo veikiau mažuma. Prie tokių galima priskirti Europos Komisijos atstovybės Lietuvoje vadovą Kęstutį Sakalauską (jis apskritai neigiamai žiūrėjo į ketinimą lauzyti sutartį), vyriausiąjį derybininką Algirdą Abišalą (kuris, nors ir buvo paskirtas oficialiai tartis dėl galimo persiderėjimo, bet šios minties tarsi ir nepalaikė), alternatyvios energetikos šalininkus (kurie gal ir galėjo būti laikomi tikraisiais NE pusės atstovais jau vien dėl savo propaguojamos idėjos). Vis dėlto ir jų poziciją veikiau galima vadinti laviruojančia tarp TAIP ir NE. Todėl, pasak politologo Algio Krupavičiaus, balsavimo dėl IAE darbo pratęsimo po 2009 m. baigtis parodė, kad niekas rimtai referendumui nesirengė: „Aplinkybė paprasta – referendumo kampanijos apskritai nebuvo. Nors jam pritarė valdančiosios partijos, elitas, bet referendumo kampanijos nebuvo, ją fiziškai uždengė rinkimų kampanija. Politikai pasirinko blogą laiką referendumui. Jį reikėjo rengti gerokai anksčiau, jeigu buvo norima paveikti Europos Komisiją“ (DELFI). Nors ir deklaruota, kad IAE darbo pratęsimas – gyvybiškai svarbus Lietuvai ir, esą, teigiamas rezultatas pagelbėtų derybininkams, ši kampanija buvo nepalyginti blankesnė, negirdimesnė nei prieš referendumą dėl narystės.

Kampanijos agitacinis fonas. Vis dėlto toks veikėjų pozicijų įvardijimas negali iki galo paaiškinti argumentacijos daugialypumo. Tiek referendumo iniciatoriai, tiek jo dalyviai stengėsi maksimizuoti savo interesus, toli gražu nebūtinai susijusius su atominės energetikos politika. Referendumas veikiau tapo papildomą priemonę prieš svarbiausios tuo metu rinkimų į LRS kampanijos.

Be to, ne mažiau svarbu atsižvelgti ir iki tol visuomenėje tvyrojusį nusiteikimą. Tai gali būti ir V. Gaidžio su L. Rinkevičiumi straipsnyje minimas makrosociologinis fonas. Savo individų lygmens studijoje apie Lietuvos gyventojų nuostatas dėl atominės elektrinės (tiesa, neaprašiusios 2008 m. referendumo rezultatų) jie priešina argumentaciją, siejamą su nesaugumu, baime „kaštų ir naudos“ svarstymams (Gaidys, Rinkevičius, 2008). Ir nors IAE uždarymas buvo įtvirtintas Stojimo sutartyje, visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų agentūros „Vilmorus“ atlikta ir pateikta analizė rodo, kad vertybinis argumentas „sutarčių reikia laikytis“ galiojo tik 7 proc. respondentų, visiškai nesvarbus šis argumentas pasirodė 25 proc. apklaustųjų, o persiderėjimo šalininkų užfiksuota net 33 proc. Gal todėl elitas ir ėmėsi eskaluoti „persiderėjimą“ (nes tikrasis referendumo klausimas dėl pritarimo / nepritarimo branduolinei energetikai įvardytas tik kaip 16-a problema Lietuvos narystės ES svarbių piliečiams klausimų sąrašė). Kadangi sutarta – Lietuvos gyventojai 2003 m. referendume balsuodami TAIP dėl stojimo į ES įsipareigojo kartu uždaryti ir IAE, tad elektrinės darbo pratęsimui esą reikėjo, kad ES sutiktų „persiderėti“. Svarbiausias IAE uždarymo atidėjimo referendumo šalininkų argumentas buvo tas, kad, tautai pareiškus valią, Europos Komisija neturės kur trauktis ir elektrinės darbas

3 lentelė. *Tipiniai kampanijos dėl IAE veikimo pratęsimo referendumo (2008) lozungai*

<i>Kampanijos TAIP</i>	<i>Kampanijos NE</i>
Sutarties sąlygas turi vykdyti ne tik Lietuva, bet ir ES	Lietuvai gali tekti grąžinti ES paramą
Elektros kaina nuo 33 centų gali šoktelėti iki 1 Lt	Negausite 3,5 milijardo litų paramos
Tai yra mūsų visų ateitis	pakeisti Stojimo sutarties jau nėra nei teisinių, nei fizinių galimybių
Sąžiningas kaip tik dėl to, kad patariamasis	Lietuva rizikuoja sulaukti finansinių sankcijų
Mes negalime būti manipuliuojami vieno monopolio	Rinkėjų kvailinimas
Parodys valią Lietuvos ateitį susieti su atominė energetika	

Šaltiniai: Sudaryta autorės, remiantis internetinių portalų DELFI, KAUNODIENA, LRYTAS duomenimis.

bus pratęstas (VEIDAS). Taigi tokiame kontekste nestebina referendumo teiginio formuluotė: „išlaviravimas“ tarp sukkelto dėmesio klausimui ir formalaus institucinio neatitikimo įstatymo reikalavimui.

Apibendrinant šią kampaniją galima teigti, kad jos metu teko laviruoti tarp Lietuvos visuomenės daugumai priimtinos nuostatos, jog darbą tęsianti elektrinė yra geras dalykas, ir argumentų, jog elektrinė pavojinga ir ją išipareigota uždaryti. Pažymėtina, kad tokia vertybinė visuomenės nuostata susiformavo ir išisknijo labai seniai – ne tik šios kampanijos metu. Kitos vertybinės, su elgsenos normomis bei taisyklėmis susijusios nuostatos (saugi aplinka, išipareigojimai ir priedermė jų laikytis) kampanijoje vargu ar galėjo būti svarbios: tai nenauji argumentai, kurie visuomenės buvo visapusiškai apsvarstyti dar nuo 1997 metų (Mažylis, Jurgelionytė, 2012). Europinė referendumo dimensija akivaizdi (sutartis su ES, galimos sankcijos, jei ji nebus vykdoma, galimybės „susitarti“ su ES), tačiau jau neveikianti taip, kaip 2003-iaisiais – ne tiek emociinga, kiek pragmatiška.

Iš kitos pusės, šio referendumo tematika negalima be tam tikrų veiksmų ir motyvų, lemiančių visuomenės branduolinių nuosta-

tų formavimąsi, kur dar istorinė balsuotojų atmintis fiksuoja baimę bei neapibrėžtumą, prisimenamą ir siejamą su Černobylio AE katastrofa (Gaidys, Rinkevičius, 2008). Lygiai kaip ir priimtinas domėn Lietuvos buvimo Rusijos energetinėje sistemoje, energetinės nepriklausomybės (o sąmonėje – ir apskritai nepriklausomybės!) kontekstas. Akivaizdi ir europinė referendumo dimensija (sutartis su ES, galimos sankcijos, jei ji nebus vykdoma, galimybės „susitarti“ su ES).

Referendumo dėl atominės elektrinės statybos kampanijos analizė

Faktai. Su IAE uždarymu atominės energetikos ateities svarstymai, iškeliant ją į „didžiosios“ politikos lygmenį, toli gražu nesibaigė. Dar 2007 m. priimtas įstatymas, vėliau įgavęs bendrinį LEO LT vardą, dėl naujos atominės elektrinės statybos. Vėliau, pasikeitus LRS valdančiajai daugumai, ši iniciatyva, kurį laiką viešai kėlusi nemažai susipriešinimo, buvo atšaukta. Tada 2011 m. pradėtos derybos su Japonijos investuotoja „Hitachi“. 2012 m. pradžioje Lietuva parafavo naujos atominės elektrinės statybos sutartį. O šalia iš karto pasigirdo ir nauja iniciatyva referendumui: pradėti

rinkti parašai dėl (ne)pritarimo atominės jėgainės statybai.

2012 m. konsultacinis (patariamasis) referendumas dėl naujos atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje tiesiogiai nesusijęs su Europos integracija, tačiau jis turėjo stiprią sąsają su prieš tai vykusiuoju, kartu ir potekstine, europine dimensija. Jo baigtis visiškai priešinga prieš tai aptartajam: 2012 m. referendumas dėl naujos atominės elektrinės statybos sulaukė 52,58 proc. aktyvumo, iš kurių TAIP pasisakė 34,09 proc., NE – 62,68 proc. (Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija). Jis taip pat sutapatintas su LRS rinkimais, tačiau, skirtingai nuo 2008-ųjų, įvyko, bet sprendimas iki šiol nepriimtas, diskusijos kartkartėmis atsinaujina. Referendumo metu piliečiai nepritarė naujos atominės elektrinės statybai.

Kampanijos veikėjai. Tuo metu dėl referendumo organizavimo diskutuota ir visuomenėje vyravo net trejopas požiūrio diapazonas: ar apskritai reikia organizuoti referendumą (taip pat ir su niuansais – reikia, bet ne dabar; reikėjo anksčiau ar reikės dar vėliau); ar pritariama atominei energetikai; ar pritariama konkrečiai šiam projektui. Taip įvairiai niuansuotai išsidėliojo ir veikėjų požiūriai bei pasisakymai. Lietuvos žaliųjų sąjūdis vienas pirmųjų pradėjo raginti atsklausti tautos (RESPUBLIKA). Kiek vėliau prie jų prisidėjo Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga. Pagrindiniai VAE statybos šalininkai buvo tuometinę Vyriausybę sudarančios partijos, pirmiausia – TS-LKD ir LRLS. Nestebina prisiminus, jog tai buvo vadinama jų projektu. Prezidentė Dalia Grybauskaitė, palaikiusi Vyriausybės iniciatyvą, viešojoje erdvėje reikšdama savo poziciją konkrečiu referendumo klausimu stengėsi išlavuoti. Didžiausia tuometinė opozicinė partija LSDP oponavo valdantiejiems ir referendu-

mo klausimu. Prie jos prisijėjo Krikščionių Darbo partija, „Tvarka ir teisingumas“, mišri LRS narių grupė (LRYTAS), o iš tuo metu neparlamentinių, be Žaliųjų, dar aktyviausiai reikėsi Sąjunga „Taip“ (15MIN).

Kampanijos agitacinis fonas. Abiejų su Žaliųjų sąjūdžiu siejamų politinių jėgų pasisakymuose akcentuojama atominės energetikos saugumo problematika bei kritikuojamas strateginio partnerio „Hitachi“ pasirinkimas. R. Karbauskis dar kėlė ir būsimos elektros kainos klausimą (DELFI).

Valdančiųjų diskusijose vyravusi tema – ar apskritai reikia tokio referendumo. Tik nusprendus jį organizuoti, jie buvo stiprūs TAIP šalininkai. Tuometinis premjeras A. Kubilius teigė nematęs prasmės rengti referendumo, kol nėra visiškai užbaigti projekto rengimo darbai (RESPUBLIKA). Vėliau jis ir jo partija tiesiog atremdavo priešininkų metamus argumentus. Pirmiausia, jie bandė paneigti kainos kilimo grėsmę (DELFI). Tai pačiai partijai priklausantis LRS Atominės energetikos komisijos pirmininkas Rokas Žilinskas pabrėžė energetinio saugumo problematiką ir naują elektrinę įvardijo kaip priklausomybės nuo Rusijos mažinimo priemonę (DELFI). Apskritai buvo pastebima naujos elektrinės statybos šalininkų tendencija projektui nepritarančius kaltinti ryšiais su Rusija. Referendumo rengimas sprendžiant naujos atominės elektrinės statybos klausimą buvo įvardijamas kaip grėsmė, galinti atbaidyti investuotojus ar net visai sustabdyti projektą, taip pakenkiant nacionalinei energetinės nepriklausomybės strategijai. Valdančiajai koalicijai taip pat priklausantis LRLS įvardijo pagrindinius referendumo plusus – energetinę nepriklausomybę ir potencialiai mažesnes elektros kainas. Jų lyderis netgi savo retorikoje prisiminė ir neįvykusį 2008-ųjų metų referendumą,

4 lentelė. *Tipiniai referendumo kampanijos dėl naujos AE statybos lozungai (2012 m.)*

<i>Kampanijos TAIP, 2012</i>	<i>Kampanijos NE, 2012</i>
Už branduolinę energetiką Užsitikrinsime energetinę nepriklausomybę Pigiausia alternatyva apsirūpinti savo elektra	Nenaudinga statyti elektrinę su tokio galingumo reaktoriais Šiandien valstybei siūloma nepakeliamą naštą iki šiol neaišku, kiek kainuotų elektra Ne prieš atominę energetiką, o prieš konkretų VAE projektą Proatominė propaganda Ant dabartinių mažų vaikų bus užkrautos visos skolos už VAE Baisu gyventi elektrinės pašonėje Mūsų nepadarys nepriklausomų nuo energijos importo, o užkraus ilgalaikę priklausomybę nuo užsienio bankų

Šaltiniai: Sudaryta autorės, remiantis internetinių portalų VAKARUEKSPRESAS, DELFI, LRT, RESPUBLIKA duomenimis.

kaip jau rimtą piliečių apsisprendimą dėl atominės energetikos (DELFI).

LSDP pagrindinis argumentas viešojoje erdvėje buvo tas, kad jie ne prieš atominę energetiką apskritai, bet prieš šį neaiškų, nepaskaičiuotą projektą (LRYTAS).

Apibendrinant šią kampaniją ir lyginant su prieš tai buvusiomis galima teigti, jog čia dominavo pragmatiniai argumentai (reaktoriaus dydis, elektros kaina), tačiau vertybinė norminė aplinka, nors tiesiogiai niekaip nesietina, tačiau vis tiek išskeldavo Europos klausimą, o dar tiksliau – buvimo su Vakarais (ir atvirkščiai – baimės būti su Rytai), buvimo europiečiais, o per tai – laisvės ir suverenumo konstruktus (kas nejučia atveda iki tų pačių lozungų ir naratyvų, kurie buvo esminiai 2003-ųjų referendume) (Jurgelionytė, 2014). Taip pat daroma prielaida, jog po „pirmojo“ referendumo likus neatsakytam klausimui dėl to, ar visuomenė apskritai už atominę energetiką, ar konkrečiai už IAE darbo pratęsimą, „antrasis“ referendumas pratęsė debatus būtent gilumine linkme: daliai argumentų vis dar kryptant link to, ar tinkamas būtent siūlomas projektas, kita

dalys TAIP ir NE stovyklų šalininkų kėlė atominės energetikos apskritai turėjimo / neturėjimo klausimą, o per tai į viešąjį diskursą buvo sugražinta ir europinė (nors ir netiesioginė) dimensija.

Referendumo dėl žemės pardavimo užsieniečiams kampanijos analizė

Faktai. 2013 m. rugpjūčio pabaigoje įregistruojama jau antroji referendumų iniciatyva, susijusi su žemės (ne)pardavimu užsieniečiams (panašus bandymas jau buvo 1996 m., tačiau nesurinko reikiamo skaičiaus parašų, todėl ta prasme laikytinas nesėkmingu) (Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija). Šįkart po trijų mėnesių jie gražino parašų rinkimo lapus, kuriuose buvo daugiau kaip 300 tūkst. parašų. Tiesa, betikrinant surasta trūkumų, jiems pašalinti suteikta papildomo laiko, ir 2014 m. vasario mėnesį VRK patvirtina, jog turi reikiamą skaičių. Dar po kelių diskusijų savaičių parašų rinkimo lapus perduoda Seimui ir jo tolesniam sprendimui. Dar apie mėnesį laiko visuomenėje vyksta įnirtingos diskusijos, kol pasirodo LRS nutarimas dėl

referendumo paskelbimo 2014 m. birželio 29 dieną.

Referendumas vyksta dėl trijų Konstitucijos straipsnių pakeitimo, iš kurių du susiję su sprendimų procedūromis (tai, kad referendume priimta nuostata gali būti keičiama tik referendumu, ir dėl referendumo piliečių iniciatyva parašų „slenksčio“ sumažinimo), o trečiasis – dėl žemės (ne)pardavimo užsieniečiams. Pastarasis tiesiogiai susijęs ir su Stojimo į ES sutartyje įtvirtinta nuostata, kuriai pasibaigę pereinamasis laikotarpis (buvo numatyta 7-eri metai, 2011-aisiais draudimas pratęstas dar trejiems metams). Nuo 2014 m. gegužės mėnesio Stojimo sutartyje pereinamasis laikotarpis baigėsi, tačiau įsigaliojo tam tikri juridiniai „saugikliai“ (Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo Nr. IX-1314 pakeitimo įstatymas). Tačiau referendumas vis tiek buvo organizuotas – jis vyko, bet neįvyko dėl rekordiškai mažo rinkėjų aktyvumo – tik 14,98 proc., iš kurių nuostatai pritarė 72,83 proc., o nepritarė – 27,17 proc. Tad referendumas neįvyko, nuostatos nepriimtos.

Kampanijos veikėjai. Šio referendumo iniciatoriais laikoma neparlamentinė, marginali ir marga iniciatyvinė grupė, kurios lyderiais dažniausiai vadinti A. Šliužas, J. Panka ir kt., bei asocijuota grupė – Lietuvos tautinio jaunimo sąjunga. Jų ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos suburti savanoriai 3 mėnesius rinko parašus, vėliau juos tikslino, nuolat kontaktavo su VRK, kėlė triukšmą, jeigu tik kildavo grėsmė referendumo iniciatyvai. Tad galima sakyti, jog ši kampanija prasidėjo dar su parašų rinkimu ir beveik nenutrūkstamai tęsėsi iki pat referendumo. Iš parlamentinių partijų juos palaikė tik Darbo partija ir konkrečiai jos idėjinis lyderis Viktoras Uspaskichas, „Tvarkos ir teisingumo“ partija, „Drąsos

kelias“. Iš neparlamentinių grupių su TAIP stovykla buvo siejamas judėjimas „Frontas“. Vėliau, jau prasidėjus politinės agitacijos laikui, pagrindinė iniciatyvinė grupė įtraukė ir visuomenės veikėjus, žinomus žmones. Tai ne tik su politika tiesiogiai susijęs Nepriklausomybės akto signataras Zigmąs Vaišvila, bet ir šou pasaulio atstovai, tokie, kaip dainininkai Ovidijus Vyšniauskas ar Egidijus Dragūnas, aktorė Rimantė Valiukaitė ir kt.

Visos pagrindinės parlamentinės partijos pasisakė prieš referendumo idėją apskritai ir prieš tokio klausimo kėlimą. Tik LSDP, kaip viena valdančiųjų, dar bandė tą kritiką švelninti, o opozicinės TS-LKD, LRLS labai aiškiai siūlė savo elektoratui ne palaikyti teiginį NE, o apskritai boikotuoti referendumą. Tokia iniciatyva sparčiai plito ir socialiniais tinklais, ją stipriai palaikant kitos visuomenėje žinomų asmenų grupės – tinklaraštininkų (pvz., Andrius Tapinas, Andrius Užkalnis ir kt.) išradingomis savo „sekėjams“ priimtinomis formomis. Šio referendumo nepalaikė ir prezidentė Dalia Grybauskaitė.

Kampanijos agitacinis fonas. Stebėjus referendumo kampaniją žiniasklaidoje ilgesnėje laiko atkarpoje (dar nuo parašų rinkimo pradžios 2013 m. rugpjūtį iki 2014 m. liepos, kai realiai kampanija vyko ir vyko), fiksuojami du intensyvumo taškai: vasario–kovo mėnesiais, kai buvo daugiausia diskusijų dėl referendumo paskelbimo iš esmės, ir birželio mėnesį, prieš pat referendumą (Jurgelionytė, 2014 b).

Referendumo iniciatorių pagrindiniai argumentai buvo susiję su gašdinimu, jog žemę užsieniečiai „išpirks“, apeliavimu į giluminius jausmus, kad žemė – labai brangus lietuviui turtas, į kurią kėsিনamasi (LRYTAS). Pradžioje buvo ginamasi nuo priešininkų argumento, kad toks referen-

dumas prieštarauja susitarimams su ES ir kad tai referendumas, kuris beveik reikštų sprendimą dėl išstojimo. Vėliau kai kurie agitatoriai sakė, jog sutinkantys ir išstoti šio tikslo labui. Taip pat TAIP stovykloje vyravo dviejų tipų argumentai – iš esmės prieš žemės pardavimą užsieniečiams ir su tuo susiję bei tie, kurie skelbė, jog tai „tautos valia“. Pastarasis argumentas dažniau buvo reikalingas diskusijose iki referendumo paskelbimo, tačiau taip pat veikė ir sustiprėjęs priešininkų raginimui boikotuoti referendumą.

Pagrindinis kampanijos NE argumentas buvo susijęs paties referendumo konstitucingumo kvestionavimu. Tai buvo rodoma ne tik kaip grėsmė narystei ES, bet ir apskritai kaip nelogiška, kvaila iniciatyva, net

susijęs su prieš dešimtmetį vykusiu referendumu dėl stojimo į ES, nes ir ten, ir čia stipri europinė dimensija, diskusijose buvo aiškiai juntama Rytų ir Vakarų priešprieša, žemė – kaip nepriklausomybės atstojamoji (tačiau abiem pusėms į tai sudedant savas prasmes).

Bendra diskusija: europinė dimensija ir diskursų kaita Lietuvos referendumų lauke

Taigi 2003-ųjų referendumo svarba konstruota kaip dar vieno istorinio apsisprendimo tarp Rytų ir Vakarų svarba – fundamentalus klausimas, turintis atvesti tautą į naują kelią, naują epochą. Šiam keliui kaip tam tikra iškilusi grėsmė buvo suvokti referendumai dėl atominės energetikos (ypač

5 lentelė. *Tipiniai referendumo kampanijos dėl žemės pardavimo užsieniečiams lozungai (2014 m.)*

<i>Kampanijos TAIP, 2014</i>	<i>Kampanijos NE, 2014</i>
Referendumas – tautos valia	Susilauksime ES sankcijų ir neteksime jos
Lietuvos žemė priklauso tautai, o ne užsienio spekuliantams	finansinės paramos ar net būsime pašalinti iš Sąjungos
Supirks žemę ir neliks Lietuvos!	Referendumas prieštarauja Lietuvos Konstitucijai
Dėl žemės – nenusileisim. Jei reikės – išstosim iš Europos Sąjungos!	Naujieji savininkai su nuosavybe negalės daryti nieko, ko negali vietiniai, jiems galios tie patys įstatymai
Tai pažeidžia Lietuvos teritorijos vientisumą	Žemės kaina didėtų
	Tai pradžiugintų Rusiją
	Grėsmė perrašyti Konstituciją

Šaltiniai: Sudaryta autorės, remiantis internetinių portalų DELFI, LRYTAS, BALSAS duomenimis.

ir neturinti racionalios naudos, nes, atvėrus galimybes, dar ir kaina padidėtų (DELFI). Kaip jau buvo minėta, visi šie argumentai buvo palydinti gausių komentarų, pašaipių vaizdų socialiniuose tinkluose.

Šis referendumas nuo prieš tai buvusių išsiskyrė labai daugeliu dalykų: pradedant iniciatyva „iš tautos“, baigiant ypatingu neaktyvumu, kurį sukėlė stipri agitacija boikotuoti. Kita vertus, jis ir labai gelmiškai

pirmasis, eskaluojuot galimybę persiderėti su ES), o labiausiai – referendumas dėl žemės pardavimo užsieniečiams, kuriame jau garsiai ir atvirai svarstomas net išstojimo klausimas. Tad elitas, nepritardamas tokiam scenarijui, mobilizuoja elektoratą apatijai, kaip lengvesniam keliui.

Su IAE uždarymo referendumu atsiranda dar viena svarbi dimensija: atominės energetikos ateities svarstymai, iškelti į

„didžiosios“ politikos lygmenį, tapo politinės darbotvarkės, o ir visos visuomenės svarstymo klausimu. Pagrindinis akcentas – Lietuvos buvimas Rusijos energetinėje sistemoje, energetinės nepriklausomybės konteksto dalis (Vaičiūnas, 2009). Tas pats kontekstas atsiranda ir 2012 m. referendume – nors savo klausimu jau nekeliančiame prieštaros europinių lygmeniu: iš esmės tai skamba kaip ekonominis klausimas ir konkretus sprendimas dėl konkretaus atominės elektrinės statybos projekto. Ir vis dėlto jis yra susijęs, tęsia 2008 metais pradėtojo referendumo klausimus, remiasi tada iškeltais kontekstais, bet turi ir kitą – idėjinį vertybinį – kontekstą kaip tąsą.

Kaip užsiminta apibrėžiant teorinių priegų ribas, būdinga referendumams racionalistinė tyrimo logika skatintų ieškoti atsakymo dėl didesnio skaičiaus pasisakiusiųjų TAIP ar NE per tokias sociodemografines, ideologines partines, tautines kultūrinės charakteristikas. Toliau sekant racionalios logikos (Closa, 2007) mintimi, reikėtų teigti, jog referendumus nacionalinės vyriausybės linkusios organizuoti kaip racionalaus politinio naudos apskaičiavimo rezultata. Elitas (vyriausybės, parlamentinės partijos), parinkęs formalias teises referendumo taisykles, įskaitant ir referendumo teiginio formuluotę, laiką, turi daugiau galimybių skleisti susijusias politines interpretacijas (Hug, Sciarini, 2000). Tai vestų link to, jog tas pats elitas ir yra atsakingas už vienokią ar kitokią referendumų baigtį. Manipuliacijos logika nesvetima analizuojamiems atvejams, ypač ryški pastaruoju, kai elitas referendumą suvokia kaip stiprią grėsmę ir pasinaudoja galimybe parinkti bene patį netinkamiausią laiką (vidurvasaris, kai aktyvumas ir taip, tikėtina, bus vienas mažiausių). Ir vis dėlto laikotarpis po referendumo rodo, kad baigtis ne visada nuspėjama arba

tam minėtam elitui priimtina (ypač tai pasakytina apie 2012 m. referendumą, dėl kurio dar net nepriimtas sprendimas).

Todėl, analizuojant referendumus labiau pagal naujam institucionalizmui būdingą logiką, galima teigti ir taip, kad veikėjai sąmoningai keičia, formuoja kitą vertybinį lauką. Formuojasi nauji diskursai naujoje aplinkoje. Be diskurso labai sunku paaiškinti, kaip individo sprendimas nulemia kolektyvinį sprendimą (Schmidt, 2010), tad politinių kampanijų analizėse kai kurie autoriai (Diez, 1999) pabrėžia būtiną jo santykį su normomis, idėjomis ir institucijomis. Taip diskursyvinio institucionalizmo požiūriu tampa prasminga konstatuoti, kad iki 2003 m. nuolat formavęsis diskursas „mes norime būti europiečiai“ su savimi nešė ir tokius esminius naratyvus kaip laisvė, suverenitetas, nepriklausomybės įtvirtinimas, kurie iki 2008 m. kito, bet neišblėso. Jie buvo juntami ir 2008 m., nors tam tikros politinės jėgos primetė Lietuvos politinei erdvei naujus diskursus, kurie rekonstruojami ir 2012 m. referendumo kampanijoje. O vėl stipri sąšauka atsirado 2014 m. referendume. Jis iš esmės leido akivaizdžiai pajusti politikos, visuomenės diskursų kaitą: nuo pilietinio dalyvavimo iki pilietinio boikoto, nuo koncentracijos į referendumo dieną iki aktyvios, ilgos agitacinės kampanijos, nuo ES kaip Vakarų ir laisvės garanto iki bandymų kvestionuoti šį įsitikinimą. Taip pat verta pažymėti, jog 2003 m. dėl stojimo į ES ir buvimo jos dalimi buvo sprendžiama iš esmės, žvelgiant į tai kaip laisvės ir nepriklausomybės garantą, o jau paskesniais atvejais šis klausimas buvo sujungtas iškeliant tarsi atsietus, bet visuomenei labai svarbius dėmenis – energetinę nepriklausomybę bei lietuvių sąmonėje šventą žemės klausimą.

Tad visi šie atvejai turi europinę dimensiją, tačiau visiškai skirtingas ir pakitusias situacijas, jeigu jas vertiname lyginamajame tam tikro laikotarpio kontekste.

Išvados

Referendų kampanijoms analizuoti naudota diskursyvinio institucionalizmo logika leido į keturis su europine tematika susijusius referendumus bei kampanijas prieš referendumus žvelgti kaip į tam tikrą serijinį vyksmą, kur 2003 m. kampanijos metu suformuotas diskursas su lozunguose užkoduotomis stipriomis pamatinėmis idėjomis tapo suboptimaliu konsensusu, o kartu ir pagrindu tolesnei Lietuvos referendumų praktikai.

Kiekvienu analizuotu referendumų atveju diskursas (ar jo segmentai) apibūdinami kaip iš esmės pakitę (nors ir turintys prieš tai buvusiųjų bruožų). Sąmoningai veikėjų pakeisti politikos diskursai atpažįstami per kampanijų lozungų (re)konstravimą. TAIP ir NE stovyklos ne tik tiesiog naudoja argumentus, bet ir juos konstruoja, paremdami tokiomis stipriomis, pamatinėmis vertybėmis užgriebiančiomis idėjomis, kaip suverenumas, laisvė, neutraliteto „pardavimas“, energetinė nepriklausomybė kaip apskritai nepriklausomybės dalis, o tam priešpriešinami Rytai, priklausomybė, suvaržymai. Toks rekonstravimas ir jo aiškus pasidalijimas buvo fiksuotas 2003 m., kai

ryškiausiai iš analizuojamų laikotarpių buvo juntama europinė dimensija, kaip vieninga šalies strateginė kryptis.

Per referendumų praktikos dešimtmetį ir paskesnes dar tris politines kampanijas tomis pačiomis pamatinėmis vertybėmis vis dažniau bandė naudotis abi stovyklos. Energetinė nepriklausomybė ir jos priešpriešinimas priklausomybei nuo Rytų 2008 m. atsidūrė sankirtoje su galimybe spręsti patiems ir nepaklusti neaiškiam Vakarų diktatui. Rytų–Vakarų dimensija išliko ir dar po ketverių metų, sprendžiant naujos atominės elektrinės statybos klausimą. Žemės klausimas priešpriešą didino dar labiau: Europa – kaip priešas, besigviešiantis lietuviui šventos žemės, ar Lietuva – kaip Europos dalis su teisėmis, bet ir įsipareigojimais, kuriuos prieš dešimtmetį prisiėmė.

Kiekvienas referendumas, nors ir veikiamas prieš tai vykusio nubrėžtų slinkčių, kartu yra ir naujas raidos etapas. Lozungai fiksuoja panašias gelmines idėjas, bet jau naujoje epochoje – suformuoti nauji diskursai.

Taigi europinė dimensija, atsiradusi Lietuvos referendumų praktikoje XXI a. pradžioje, lieka vienu svarbiausių gelminių vertybinių ramsčių. Ji pasitelkiama ir dėl racionalių argumentų, bet pagrindinis svoris tenka pakitusiai struktūrinei aplinkai, kur matoma ir jau pakitusi europinės dimensijos raiška.

LITERATŪRA

BERAMENDI, Virginia; ELLIS, Andrew; KAUFMAN, Bruno; LeDUC, Larry; KRUPAVIČIUS, Algis et al. (2008). *Direct Democracy: The International IDEA Handbook*. Stockholm: International IDEA.

CARVALHO, Anabela (2000). *Discourse Analysis and Media Texts: a Critical Reading of Analytical Tools*: Paper presented at the „International Confer-

ence on Logic and Methodology“, RC 33 meeting, International Sociology Association.

CLOSA, Carlos (2007). Why convene referendums? Explaining choices in EU constitutional politics. *Journal of European Public Policy*, 14(8), p. 1311–1332.

DE VREESE, Claes H.; SEMETKO, Holli (2004).

Political Campaigning in Referendums: Framing the Referendum Issue. London: Routledge.

DIEZ, Thomas (1999). Speaking „Europer“: the politics of integration discourse. *Journal of European Public Policy*, 4, p. 598–613.

EILSTRUP-SANGIOVANNI, Mette (2006). *Debates on European Integration. A Reader*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

GAIDYS, Vladas; RINKEVIČIUS, Leonardas (2008). Černobylio baimė, pigios energijos nauda ar kai kas daugiau? Dvidešimties metų visuomenės nuomonės apie Ignalinos AE sociologiniai tyrimai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 19(4), p. 102–111.

GARRY, John; MARSH, M.; SINNOTT, R. (2005). ‘Second-order’ versus ‘issue-voting’ effects in EU referendums. *European Union Politics*, 6(2), p. 201–221.

GOLDSTEIN, Kenneth M.; RIDOUT, Travis N. (2002). The Politics of Participation: Mobilization and Turnout over Time. *Political Behavior*, 24(1), p. 3–29.

HALL, Peter; TAYLOR, Rosemary (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, XLIV, p. 936–957.

HOBOLT, Sara Binzer (2006). Direct Democracy and European Integration. *Journal of European Public Policy*, 13(1), p. 153–166.

HUG, Simon; SCIARINI, Pascal (2000). Referendums on European Integration. Do Institutions Matter in the Voter’s Decision? *Comparative Political Studies*, 33(1), p. 3–36.

HUG, Simon; KONIG, Thomas (2002). In view of ratification. Governmental preferences, and domestic constraints at the Amsterdam Intergovernmental Conference. *International Organization*, 56 (2), p. 447–476.

IMMERGUT, Ellen M. (1998). The Theoretical Core of the New Institutionalism. *Politics and Society*, 26(1), p. 5–34.

Įvairūs straipsniai iš internetinių portalų DELFI, KAUNODIENA, LRT, LRYTAS, RESPUBLIKA, VAKARUEKSPRESAS, 15MIN, VEIDAS, BALSAS.

JURGELIONYTĖ, Aušrinė (2010). *Referendūmų iniciatyvų motyvacinė potekstė*: Nepublikuotas pranešimas. Tarptautinė studentų konferencija „Nepriklausoma Lietuva ir globalus pasaulis“ („Independent Lithuania and the Global World“).

JURGELIONYTĖ, Aušrinė (2014 a). Construction of „Europe“ in the referendum slogans. In *Constructing Europe and Spread of European Values*. Vytautas Magnus University: Versus aureus.

JURGELIONYTĖ, Aušrinė (2014 b). *Referendūmas dėl žemės pardavimo užsieniečiams: nuo „tautos*

valios“ iki „boikoto“: Nepublikuotas pranešimas kasmetinėje konferencijoje „Kokybiškos politikos suvokimas Lietuvoje“ tema „Rinkimai, balsavimas, lūkesčiai“.

KRUPAVIČIUS, Algis (2004). Lithuania. In Kaufmann Bruno, Waters M. Dane, eds. *Direct Democracy in Europe. A Comprehensive Reference Guide to the Initiative and Referendum Process in Europe*. Durham: Carolina Academic Press.

LIETUVOS RESPUBLIKOS REFERENDUMO ĮSTATYMAS. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=437639> [žiūrėta 2015 m. sausio 23 d.].

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSIOJI RINKIMŲ KOMISIJA. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/lt/pirmas-puslapis/referendum/buve-referendumai.html>> [žiūrėta 2015 m. vasario 23].

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŽEMĖS ŪKIO PASKIRTIES ŽEMĖS ĮSIGIJIMO LAIKINOJO ĮSTATYMO NR. IX-1314 PAKEITIMO ĮSTATYMAS. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=470023&p_tr2=2> [žiūrėta 2015 m. gruodžio 4 d.].

MAŽYLIS, Liudas; UNIKAITĖ, Ingrida (2003). The Lithuanian EU Accession Referendum 10–11 May 2003. European Parties Elections and Referendums Network. Referendum Briefing Papers No 8. Prieiga per internetą: <<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/epernbrieflith.pdf>> [žiūrėta 2014 m. gruodžio 20 d.].

MAŽYLIS, Liudas (2004). Lietuvos referendumas dėl narystės Europos Sąjungoje. *Politologija*, Nr. 2(34), p. 3–39.

MAŽYLIS, Liudas (2005). *Kodėl netiko Europai Konstitucija Europai*. Vytauto Didžiojo universitetas: Kaunas.

MAŽYLIS, Liudas; UNIKAITĖ, Ingrida (2008). Europe and Election of the Parliament of the Republic of Lithuania. *EPERN, Election Briefing*, 47, p. 1–8. Prieiga per internetą: <www.sussex.ac.uk/sei/documents/epern-election-briefing-no-47.pdf> [žiūrėta 2015 m. sausio 5 d.].

MAŽYLIS, Liudas; JURGELIONYTĖ, Aušrinė (2012). The Lithuanian Referendum n Extending the Working of the Ignalina Nuclear Power Station: The Rationality of Actors within (Un-)Changing Structures. *Baltic Journal of Law and Politics*, 5(1), p. 117–136.

McNAIR, Brian (1999). *An introduction to political communication*. London, New York: Routledge.

MOREL, Laurence (2007). The Rise of ‘Politically Obligatory’ Referendums: The 2005 French Refer-

endum in Comparative Perspective. *West European Politics*, 30(5), p. 1041–1067.

NORRIS, Pippa (2001). Chapter 6. Campaign Communications. In LeDuc, L., Niemi, R. and Norris, P. (eds.). *Comparing Democracies 2: Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.

NORTH, Douglass Cecil (2003). *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas.

POLLACK, Mark A. (2001). International Relations Theory and European Integration. *Journal of Common Market Studies*, 39(2), p. 221–244.

POLLACK, Mark A. (2007). Rational Choice and EU Politics. European Union Studies Association (EUSA), Biennial Conference, 2007 (10th), May 17–19. Prieiga per internetą: <<http://aei.pitt.edu/8004/01/pollack-m-09a.pdf>> [žiūrėta 2015 m. sausio 14 d.].

SCHMIDT, A. Vivien (2010). Taking ideas and discourse seriously: explaining change through discursive institutionalism as the fourth „new institutionalism“. *European Political Science Review*, 2(1), p. 1–25.

SCHUNEMANN, Wolf J. (2013). *Sociosyn-cracies – a discourse theoretical approach to the structural problems of European integration*. EUSA-Konferenz in Baltimore, p. 1–24. Prieiga per internetą: <http://euce.org/eusa/2013/papers/2e_schuenemann.pdf> [žiūrėta 2014 m. gegužės 14 d.].

SETALA, Maija (2006). On the problems of responsibility and accountability in referendums. *European Journal of Political Research*, 45, p. 699–721.

SEIDENDORF, Stefan (2006). *Constructing political Europe „in practice“: The French referendum campaign*: Paper prepared for the 3rd Pan-European Conference on EU Politics ECPR Standing Group on the European Union, p. 1–15.

SINNOTT, Richard; ELKINK, Johan A. (2010). *Attitudes and Behaviour in the Second Referendum on the Treaty of Lisbon 2009*. Dublin: UCD Geary Institute, University College Dublin, IE, p. 1–30.

STEINMO, Sven (2001). The New Institutionalism. In Clark, B. and Foweraker, J. (ed.). *The Encyclopedia of Democratic Thought*. London: Routledge.

VAIČIŪNAS, Žygimantas (2009). Europos Sąjungos bendros energetikos politikos formavimasis ir Lietuvos interesai. *Politologija*, 3 (55).

VITKUS, Gediminas (2002). Referendumai dėl narystės Europos Sąjungoje: patirtis, problemos ir pamokos Lietuvai. *Politologija*, 1(25), p. 3–22.

WIMMEL, Andreas (2014). The Impact of National Direct Democracy on the Choice for Convening EU Referendums. *Perspectives on European Politics and Society*, 15(1), p. 33–50.

EUROPEAN DIMENSION IN THE REFERENDA CAMPAIGNS

Aušrinė Jurgelionytė

S u m m a r y

The referenda of the 21st century were also inevitably related with the European dimension: the referendum in 2003 on the membership of the Republic of Lithuania in the European Union (EU); the referendum of 2008 on exceeding the operation of the Ignalina Nuclear Power Plant (INPP); the referendum of 2013 on building a new nuclear power plant in the Republic of Lithuania; and the referendum of 2014 on land for sale to foreigners.

These four referenda are the object of this paper. It analyses the reflections of the European dimension in the referenda campaigns. The campaign slogans are mainly taken into account when reconstructing various discursive devices. The explanatory power of the new institutionalism (discursive) theories is discussed.

Key words: referendum, Lithuania, campaign, slogans, political actor.

Iteikta 2015 m. vasario 5 d.